

UREDNIČKA RIJEČ

Tijekom 2021. godine Institut društvenih znanosti Ivo Pilar proveo je u suradnji sa Zavodom za kulturu vojvođanskih Hrvata projekt *Demografska i društvena održivost Hrvata u Vojvodini: aktualni trendovi, izazovi i perspektive*. Projekt je imao za svrhu ukazati na ključne preduvjete za održivi razvoj hrvatske zajednice u Republici Srbiji, temeljene na znanju proizvedenom u svrhu očuvanja njihova opstanka. S namjerom da realizacija projekta omogući osnaživanje hrvatske zajednice u Vojvodini na temelju istraženih demografskih predispozicija kao glavnih preduvjeta njihova opstanka u Republici Srbiji, njegovi rezultati istodobno definiraju društveno-politički i gospodarski položaj vojvođanskih Hrvata. Na taj način teži se omogućivanju interesno orijentiranog integriranja hrvatske manjinske zajednice u srbijansko društvo kroz znanstveno utvrđene razvojne prioritete politika i projekata unutar i izvan Republike Srbije.

Kao rezultat višemjesečnih projektних aktivnosti pred vama se nalazi autor-ska znanstvena monografija koju potpisuju dr. sc. Dražen Živić, dr. sc. Sandra Cvikić i Tomislav Žigmanov, prof. Monografija je upućena akademskoj javnosti, stručnim tijelima koja u svom djelokrugu imaju i skrb za Hrvate izvan Republike Hrvatske, Hrvatima u Vojvodini i Republici Srbiji, predstavnicima manjinskih tijela i udruga koje oblikuju programe i politike hrvatske zajednice na tom području, ali i cjelokupnoj javnosti zainteresiranoj za položaj hrvatske nacionalne manjine na prostoru Vojvodine i Republike Srbije.

Kroz ukupno tri opsežna poglavlja razotkriva se niz poteškoća s kojima se suočava hrvatska nacionalna manjina na prostoru Vojvodine i Republike Srbije. Autori se u provedenoj znanstvenoj raspravi dotiču procesa raspada bivše socijalističke Jugoslavije te demokratske tranzicije Srbije, koji su izrazito nepovoljno utjecali na hrvatsku nacionalnu manjinu u današnjoj Republici Srbiji. Krucijalnu

važnost za njihovu demografsku i društvenu održivost ima adekvatnije reguliranja pitanja manjinskih prava i sloboda, koje ponajprije ovisi o odnosu službene politike Republike Srbije prema Hrvatima.

U prvom poglavlju, *Demografske odrednice održivosti Hrvata u Vojvodini*, autor Dražen Živić daje uvid u demografske trendove i procese unutar hrvatske zajednice u Vojvodini s naglaskom na važnost demografske održivosti za društvenu održivost hrvatske manjinske zajednice na tom prostoru, kao i za održiv razvoj prostora koji ona danas nastanjuje. U ukupno osam potpoglavlja autor, temeljem analize podataka Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije, daje prikaz prošlih i aktualnih trendova i procesa ukupnog, prirodnog i mehaničkog kretanja hrvatskoga stanovništva u Vojvodini, počevši od prikaza osnovnih indikatora dinamičkih demografskih promjena u Vojvodini od prvog poslijeratnog popisa stanovništva iz 1948. godine sve do posljednjeg, provedenog 2011. godine. Autor detaljno obrazlaže čimbenike koji su u konačnici rezultirali *depopulacijom* Hrvata u Vojvodini, navodeći pritom ne samo demografske, već i nedemografske čimbenike koji su utjecali na ukupno kretanje hrvatskoga stanovništva u Vojvodini i njihov položaj u suvremenom srbijanskom društvu, o čemu detaljnije progovaraju i druga dva autora ove monografije. U kontekstu ukazivanja na pola stoljeća kontinuirane depopulacije Hrvata u nastavku se daje i detaljan prikaz prostornog razmještaja hrvatskoga stanovništva u Vojvodini prema upravno-teritorijalnom ustrojstvu Vojvodine te dodatno prema tipu naselja (gradska/ostala). Rasprava o destabilizacijskim odrednicama demografske održivosti Hrvata u Vojvodini završava podacima o demografskim indikatorima biološke, obrazovne i socioekonomske strukture te isticanjem iznimne važnosti jačeg uključivanja relevantnih institucija država Srbije i Hrvatske, čime bi se moglo znatno pridonijeti poboljšanju položaja hrvatske manjinske zajednice u Vojvodini te pospješiti trenutačno nepovoljne parametre njihove društvene i demografske održivosti.

U drugom poglavlju, *Srbijanski proces tranzicijske pravde i položaj hrvatske nacionalne manjine u Srbiji i Vojvodini*, Sandra Cvikić, temeljem teorijskog okvira tranzicijske pravde za koji autorica navodi da je „neuobičajen pristup temi suvremenog poimanja multikulturalnosti i prava etničkih skupina i nacionalnih manjina“, tematizira položaj i status hrvatske nacionalne manjine u Srbiji u odnosu na zakonodavni okvir srbijanskog društva u kontekstu utjecaja znanstvenih spoznaja tranzicijske pravde na ostvarivanje prava i sloboda pripadnika hrvatske nacionalne manjine.

U prvom potpoglavlju prezentiran je teorijsko-metodološki okvir iz kojega je vidljivo da autorica podatke o statusu i položaju hrvatske nacionalne manjine u Srbiji temelji na provedenoj kvalitativnoj sociološkoj analizi izvješća, ek-

spertnih i znanstvenih analiza te dokumenata o pravima i slobodama hrvatske nacionalne manjine u Srbiji za razdoblje od 1991. do 2020. godine. S. Cvikić primjenjuje kritičku foucaultovsku analizu diskursa, odnosno analitički pristup diskursu sociologije znanja, čime nastoji pokazati u kojoj je mjeri i na koji način diskurs o položaju i pravima hrvatske nacionalne manjine u Srbiji oblikovan srbijanskim procesom tranzicijske pravde od 2002. godine do danas te kakav je utjecaj proizvedeno znanje o njima imalo na zakonodavno normiranje njihova života. Dodatno o istom progovara temeljem uvida u dostupnu znanstvenu produkciju o položaju hrvatske nacionalne manjine u Srbiji objavljenu od 2002. godine do danas.

Drugo potpoglavlje započinje raspravom o položaju hrvatske nacionalne manjine u Srbiji od raspada bivše socijalističke Jugoslavije do 2002. godine, kada Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, nakon desetogodišnjeg neriješenog pravnog položaja, Hrvati postaju nova nacionalna manjina. O mnogobrojnim posljedicama takve asimilacijske politike na položaj hrvatske nacionalne manjine u Srbiji, koje se osjete i danas, autorica progovara temeljem rezultata implementacije elemenata tranzicijske pravde u manjinskoj politici poslijeratne Srbije te ukazuje na raskorak koji se pojavio između zakonski i institucionalno omogućenog i provedenog (provedivog) na lokalnoj razini. Nadalje obrazlaže zašto je takva manjinska politika „prouzrokovala stvaranje slabo aktivnih hrvatskih zajednica u jačanju njihovih zakonom stečenih prava“ te dovela do toga da su glavna obilježja hrvatske nacionalne manjine u Srbiji dezintegracija, dehomogenizacija, asimilacija i/ili segregacija. Više informacija o primjenjivosti tranzicijske pravde u srbijanskom postkonfliktnom društvu autorica daje uvidom u rezultate analize *Akcijskog plana za ostvarivanje prava nacionalnih manjina u Srbiji* iz 2016. godine, standardiziranog dokumenta koji Europska unija primjenjuje za praćenje i ocjenu napredovanja država u pretpristupnom procesu za članstvo i iz kojega su vidljivi uspjesi postignuti u zakonskom normiranju života hrvatske nacionalne manjine u Srbiji. Isto tako, progovarajući o aktivnostima koje upućuju na položaj hrvatske nacionalne manjine u Srbiji daje se analiza izvješća Vijeća Europe iz 2018. godine o provedbi *Europske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima* (ostvarivanje manjinskih prava u području jezika za hrvatsku nacionalnu manjinu); izvješća (četvrto mišljenje za Srbiju) savjetodavnog Vijeća Europe o provedbi *Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina* iz 2019. godine (implementacija manjinskih prava); *Izvješća o osiguranju ljudskih prava u Srbiji* u 2020. godini; *Izvješća* Beogradskog centra za ljudska prava iz 2021.; *Izvješća* Povjerenice za zaštitu ravnopravnosti iz 2020. godine te *Izvješća* Europske komisije o napretku Republike Srbije iz 2021. godine.

Na koncu, u okviru nastojanja da detaljno i sveobuhvatno protumači položaj hrvatske nacionalne manjine u Srbiji autorica progovara i o utjecaju proizvedenog znanja udruga, državnih institucija i srbijanskih znanstvenika o srbijanskom procesu tranzicijske pravde na znanstvene spoznaje koje čine sastavni dio diskursa zakonodavnog normiranja statusa i položaja hrvatske nacionalne manjine. U tom smislu prezentira se diskurs skupine autora publikacije *Nacionalne manjine u odnositima Srbije sa susjedima – Status nacionalnih manjina u Srbiji i pregovaranje sa EU: Uloga susjednih zemalja* (bilateralni odnosi RH i RS); zatim članak pod naslovom *Navigating Exclusion as Enemies of the State: the Case of Serbs in Croatia and Croats in Serbia* autora D. Tsajia, koji dopunjuje i prikazom proizvedenog znanja srbijanskih znanstvenika o statusu i položaju hrvatske nacionalne manjine u Srbiji nakon 2002. godine.

U posljednjem poglavlju monografije, *Hrvati u Srbiji i Vojvodini: osnovne povijesne i sociografske činjenice*, Tomislav Žigmanov daje pregled informacija o kontekstu uspostave, izgradnje i razvoja manjinske infrastrukture hrvatske manjinske zajednice u Republici Srbiji koja ima funkciju očuvanja i razvoja nacionalnog identiteta kroz ostvarivanje manjinskih prava Hrvata u Republici Srbiji u razdoblju nakon 2000. godine. Također se ukazuje na značajke, u kvantitativnom i kvalitativnom pogledu, svih institucija od značaja za nacionalni identitet hrvatske manjinske zajednice u Republici Srbiji, napose o poteškoćama koje su posljedica nepovoljne društvene i političke klime i, kako navodi autor, „postojanja antihrvatskih javnih politika od pojedinih dijelova srbijanske vlasti“.

Kroz ukupno devet potpoglavlja T. Žigmanov daje uvid u višestoljetnu prisutnost Hrvata na prostoru Srbije, s naglaskom na negativne povijesne čimbenike za njihovu integraciju u Srbiji u suvremenu hrvatsku naciju, ali i društveni život u suvremenom demokratskom srbijanskom društvu. Autor se također osvrće na procese raspada bivše socijalističke Jugoslavije i demokratske tranzicije Srbije u okviru kojih su se Hrvati našli u okolnostima nepostojeće naslijeđene manjinske infrastrukture te vlastitog nacionalnog institucionalnog okvira i snažne antihrvatske propagande kao posljedice rata i srbijanske agresije na Hrvatsku. Demokratska tranzicija Srbije pokazala je senzibilitet za prava Hrvata kao nacionalne manjine tek od 2000. godine, napose usvajanjem Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina u tadašnjoj Saveznoj Republici Jugoslaviji iz 2002. godine, čime Hrvati u Srbiji prvi put dobivaju mogućnost za institucionalno i od države financijski poduprto ostvarivanje manjinskih prava. Međutim, i T. Žigmanov ukazuje na brojne nekonzistentnosti koje su se pojavile u ostvarivanju tih prava, poglavito iz područja obrazovanja, informiranja i službene uporabe jezika, financiranja te političke reprezentacije. Promjene u pogledu izgradnje i

razvoja institucionalne infrastrukture hrvatske manjinske zajednice u Republici Srbiji, navodi autor, ipak su vidljive, no i dalje ih otežava srbijanska društvena i politička zbilja, ali i poteškoće unutar same hrvatske zajednice koje su jednim dijelom posljedica neiskustva i neznanja, a drugim destruktivnog djelovanja pojedinaca na ključnim pozicijama moći, a što se posebice odražavalo na dosadašnji rad Hrvatskoga nacionalnog vijeća – najvišeg zastupničkog tijela Hrvata u Republici Srbiji. Autor isto tako daje detaljan uvid u nedostatke, ali i ostvarene dosege zajamčenih prava Hrvata u Vojvodini u pogledu kulturnog djelovanja na promoviranje, njegovanje, razvoju i očuvanju kulturnog naslijeđa vojvođanskih Hrvata, ostvarenju prava na informiranje na materinskom jeziku i prava na obrazovanje na materinskom jeziku, kao i službenoj uporabi hrvatskoga jezika i pisma u Vojvodini.

Na koncu ove uredničke riječi želim zahvaliti autorima na uloženom trudu pri stvaranju ove znanstvene monografije, napose na provedenim kvantitativno-kvalitativnim demografskim, sociološkim, povijesnim i pravnim analizama čiju je važnost koncizno istaknuo i jedan od recenzenata:

„Aktualni društveni i politički položaj Hrvata u Republici Srbiji čini ovo djelo iznimno važnim za objavu. Naime, uz naslijeđene negativne demografske trendove, Hrvati u Vojvodini i Republici Srbiji izloženi su brojnim nepovoljnim čimbenicima u novijoj povijesti. U određenim političkim, pa i znanstvenim krugovima u Srbiji niječe se pripadnost Bunjevaca i Šokaca hrvatskom narodu, što ima izravne refleksije na ostvarivanje manjinskih prava Hrvata u Republici Srbiji, uporabu jezika, ali i iskazivanje nacionalnog identiteta u javnom prostoru i popisima stanovništva. Izložen različitim oblicima pritisaka ovaj dio hrvatskoga naroda treba svaki oblik pomoći institucija matične domovine, time i znanstvenih. Također, ustavna je obveza Republike Hrvatske dijelovima hrvatskoga naroda u drugim državama osigurati skrb i zaštitu. Jedan od oblika izvršenja te ustavne obveze bilo bi i objavljivanje ovakvog djela koje progovara o kompleksnosti položaja hrvatske manjine u Republici Srbiji.“ (Mario Bara)

Koristim ovu prigodu zahvaliti recenzentima dr. sc. Mariju Bari, izvanrednom profesoru s Hrvatskoga katoličkog sveučilišta i dr. sc. Ivi Turku, višem znanstvenom suradniku iz Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar na pažljivom čitanju rukopisa kao i korisnim savjetima koje su iznijeli u pravcu poboljšanja znanstvene vrijednosti i uporabljivosti prezentiranih rezultata istraživanja. Iskrena zahvalnost ide i Središnjem državnom uredu za Hrvate izvan Republike Hrvatske kao i Zavodu za kulturu vojvođanskih Hrvata na financijskoj i drugoj potpori provedbi projekta kao i pripremi i objavljivanju ove publikacije. Riječi zahvale upućujem i svim ostalim sudionicima ovog nakladničkog projekta koji

DEMOGRAFSKA I DRUŠTVENA ODRŽIVOST
HRVATA U VOJVODINI:
AKTUALNI TRENDOVI, IZAZOVI I PERSPEKTIVE

su svoje znanje, vještine i vrijeme uložili u monografiju koju sada predajemo javnosti, za koju se nadam i vjerujem da će uvidjeti važnost ove znanstvene studije u kontekstu provedbe daljnjih sustavnih i temeljitih istraživanja o održivosti hrvatske nacionalne manjine na prostoru Vojvodine, ali i cjelokupne Republike Srbije. Pridružujem se željama autorâ da objavljivanje ove studije poluči što bolje rezultate u pravcu poboljšanja sveukupnog položaja Hrvata u Vojvodini i Republici Srbiji.

U Vukovaru, siječnja 2022. godine.

Dr. sc. Ivana Bendra